

УДК 378:78

Алла Козир, кандидат педагогічних наук, професор Інституту мистецтв  
Національного педагогічного університету  
імені М.П. Драгоманова,  
м. Київ

## ОРІЄНТАЦІЙНО-СПОНУКАЛЬНИЙ НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

*У статті розглядається мотиваційний аспект підготовки майбутніх викладачів мистецьких дисциплін. Проаналізовано специфіку дослідження мотиваційної сфери студентів інститутів мистецтв, визначено шляхи підвищення інтересу і актуалізації їх мотивації до вибору професії вчителя музики.*

**Ключові слова:** вчитель музики, орієнтаційно-спонукальний напрям, педагогічний моніторинг, хорове диригування, експериментальна робота, мотивація.

**П**остановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток мистецької освіти в Україні визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності та новітні технологічні процеси. Тому виникає нагальна потреба домогтися оновлення змісту та якості професійної підготовки фахівців, що зумовлено суттєвими змінами в освітньо-мистецькому житті сучасної України.

У зв'язку з цим, необхідна розробка довгострокових програм структурної адаптації національної освітньої політики до нових міжнародних умов. У цьому контексті реформування вищої освіти України, перш за все, пов'язане з підвищенням якості підготовки фахівців та модернізацією системи оцінювання фахової майстерності майбутніх учителів.

В умовах оновленої педагогічної парадигми у багатьох учених посилюється інтерес до мотивації як процесу внутрішньо обумовленого, що суттєво залежить й від зовнішніх факторів. Як система стимулів, яка пробуджує людську поведінку в діяльнісній сфері, мотивація є процесом, у результаті якого діяльність для індивіда набуває особистісного смислу, що створює стійкий інтерес до неї і перетворює мету діяльності у внутрішні потреби особистості. З огляду на це, саме мотивація спонукає вчителя до постійного поповнення знань, розширення арсеналу професійних умінь та навичок. Мотиваційна сторона діяльності є особливо важливою у процесі підготовки майбутнього вчителя музики, адже їй передують ще складна довузівська підготовка (музична школа, коледж тощо). Потяг

мотиваційної сфери особистості до тих чи інших видів діяльності виникає у зв'язку з індивідуальними особливостями, завдяки яким особистість може повніше відтворити специфічний зміст діяльності. Адже схильність, яка при цьому виникає є основною потребою цієї діяльності. У цьому випадку особистість захоплена діяльністю заради неї самої, заради задоволення, котре вона приносить. Доведено, що чим сильніший потяг, тим менше різноманітних побічних мотивів. Це стверджує очевидність того, що схильність знаходиться в гармонії з основними здібностями особистості.

Великий вплив мотиваційної сфери особистості (мотиви, потреби, цілі, установки, ідеали) на ефективність її діяльності теоретично обґрунтовано та експериментально доведено у багатьох наукових дослідженнях (Г. Асмолов, Н. Кузьміна, А. Маркова, П. Якобсон, В. Яконюк та ін.). А. Маркова зазначала, що “мотивація особистості зумовлена її спрямованістю, котра містить ціннісні орієнтації, мотиви, мету, зміст, ідеали. Спрямованість особистості визначає систему базового ставлення людини до світу та самого себе, змістова єдність його поведінки та діяльності, створює стійкість особистості, дозволяє протистояти небажаним впливам ззовні чи зсередини, є базою для саморозвитку та професіоналізму, точкою відліку для моральної оцінки мети та засобів поведінки” [4, 42]. На думку Н. Кузьміної, мотиви педагогічної діяльності – це спонукування, пов'язані з її здійсненням: чи то внутрішня потреба працювати з людьми, заснована на усвідомленні власних можливостей, характеру, покликання; чи то

## ОРІЄНТАЦІЙНО-СПОНУКАЛЬНИЙ НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

необхідність, пов'язана із виконанням ролі, що зумовлена вимушеним вибором професії та вирішення завдань [3, 15]. У зв'язку все більшими потребами суспільства у творчо-самостійній особистості всебічне дослідження мотиваційної сфери студентів та можливостей впливу на неї стає все актуальнішим. З цього приводу В. Сухомлинський зазначав, що активізація мотиваційної сфери особистості спроможна справляти безпосередній вплив на результати навчання [6, 215]. Отже, мотиваційний компонент зорієнтований на розвиток потреб, прагнень, інтересів ставлення до музичного мистецтва.

**Метою статті** є визначення специфіки орієнтаційно-спонукального напрямку підготовки викладачів мистецьких дисциплін, що передбачає глибокий стабільний інтерес до музично-педагогічної діяльності, до мистецтва, любов до дітей, прагнення до впровадження художніх цінностей в середовище підростаючого покоління, адже мотивація – це спонукування, що викликає активність організму й визначає її спрямованість. Він представлений стійкою зацікавленістю майбутньою професією та розвитком мотиваційної сфери, що формує установку на диригентсько-хорову діяльність. Він також виражає усвідомленість майбутнім фахівцем значущості формування професійної майстерності для подальшої фахової діяльності та виявляється в осмисленні результатів емпіричного досвіду, що передбачає спроможність до поглиблення фахових знань, виокремлення необхідних аспектів професійного становлення, акмеологічного розвитку.

**Виклад основного матеріалу.** Специфіка та роль мотивації у складному процесі формування професійної майстерності вчителя музики полягає в тому, що вона виступає провідною умовою їх фахового самостановлення. Яскраво вираженого особистісного характеру процесу пізнання основ мистецьких знань додає поєднання всебічного музично-творчого розвитку з удосконаленням техніки хорового диригування та педагогічної техніки як форми організації поведінки вчителя. З цього приводу І. Зязюн зауважив, що педагогічна техніка, як вміння використовувати психофізичний апарат виховного впливу, це володіння прийомами впливу на інших вербальними та невербальними засобами [1, 30].

Пізнавальна діяльність майбутніх учителів музики в процесі оволодіння фаховою майстерністю, залежить від міри їх мотиваційної спрямованості, рівнів творчого ставлення до навчальної роботи та до практичної роботи з дитячими хоровими колективами. Тому

показниками міри мотиваційної спрямованості визнано вияв студентами усвідомленого ставлення до навчання, потреба в отриманні нових фахових знань, музично-естетичних вражень тощо. Формування професійної майстерності майбутніх учителів музики потребує, перш за все, усвідомлення студентом мети фахової діяльності та формування на цій основі адекватних їй мотивів. Як виявило проведене дослідження, серед провідних мотивів успішної музичної діяльності доцільно виокремити: музично-організаційну; музично-педагогічну; художньо-виконавську.

Орієнтаційно-спонукальна група критеріїв дозволяє з'ясувати міру спрямованості студентів на зацікавленість музично-педагогічною діяльністю, допомагає зрозуміти та усвідомити важливість досягнення кінцевого результату, завдяки чому мисленнєві процеси стають вирішальними у музичній діяльності. Ця група критеріїв допомагає визначити: потребу майбутнього вчителя музики у професійній самореалізації; систему ціннісних орієнтацій; професійну спрямованість, ознаками якої є мотиви вибору професії та задоволення нею; інтерес до спільної діяльності з дітьми у процесі передачі власного художньо-естетичного досвіду; творчу спрямованість на особистісно-професійний акмеологічний саморозвиток засобами музичного мистецтва та взаєморозвиток суб'єктів педагогічної взаємодії. Формування професійної майстерності майбутніх учителів музики потребує, перш за все, усвідомлення студентом мети професійної діяльності та формування на цій основі адекватних їй мотивів.

У зв'язку з цим В. Яконюк розглядає мотиваційну сферу педагога-музиканта як системоутворюючий фактор його професійної діяльності, психологічну основу становлення творчої особистості та як обов'язкову умову ефективного фахового навчання й виховання майбутнього вчителя. Узагальнюючи мотиви виконавської та педагогічної діяльності, В. Яконюк підкреслює, що виокремлюючи два напрямки: на професію (вчитель) й предмет (музичне мистецтво), їх треба об'єднати необхідним загальним елементом – музичною творчістю. Адже у процесі формування професійної майстерності студентам необхідне повне осмислення перспективи творчості, інтересу не тільки до фахових дисциплін, а до всього процесу музичної творчості, бо виконавська та педагогічна орієнтація майбутнього вчителя музики має єдину мотивацію у сфері музичної творчості [7, 39].

## ОРІЄНТАЦІЙНО-СПОНУКАЛЬНИЙ НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

На етапі визначення основних завдань орієнтаційно-спонукального напрямку підготовки фахівців нами було з'ясовано, що правильне виявлення їх інтересів та схильностей є важливим прогностичним чинником задоволення професією в майбутньому. Причиною неадекватного вибору професії можуть бути як зовнішні (соціальні) чинники, пов'язані з неможливістю здійснити професійний вибір по інтересах, так і внутрішні (психологічні) чинники, пов'язані з недостатнім усвідомленням своїх професійних нахилів або неадекватним уявленням про зміст майбутньої професійної діяльності.

Цей етап сприяв ознайомленню майбутніх учителів музики з різноманітними засобами та прийомами диригентсько-хорової діяльності; виробленню доцільних для керівника шкільного хорового колективу сугестивних впливів у процесі музично-педагогічної взаємодії; формуванню пізнавального інтересу до набуття професійної майстерності у музично-педагогічній діяльності; стимулюванню студентів до придбання необхідних теоретико-методичних знань, що сприятимуть у практичній діяльності визначенню оптимальних методів керівництва хоровими колективами.

Зміст основних завдань орієнтаційно-спонукального напрямку передбачав вироблення у студентів готовності до роботи з хоровим колективом, активну участь у хорових заняттях (колективні форми роботи) та практичних (індивідуальних) занять з хорового диригування. Виробленню професійної зацікавленості майбутніх учителів сприяло визначення напрямів хорової роботи, ознайомлення з концертною діяльністю, рівнем навчально-виконавських досягнень навчального студентського колективу, системою контролю за якістю навчання: технологією здачі партій (індивідуальною, ансамблевою тощо) за модульно-рейтинговими вимогами. З студентами, що не мали доувзівської диригентсько-хорової підготовки організовувались додаткові заняття, на яких відбувалось ознайомлення з особливостями роботи у студентському хоровому колективі (роз'яснювалась специфіка труднощів роботи: нестабільність контингенту, випуск студентів та поповнення першокурсниками; знайомство з хоровими партіями та співочими голосами, характеристиками хорових партій (діапазоном голосів, теситурними умовами, тембральним забарвленням тощо). У зміст бесід про значення занять у хоровому класі для розвитку рівня професійної майстерності майбутнього учителя музики одночасно закладались основи активізації

їх комунікативних умінь та навичок, етичної поведінки в процесі проведення навчальних репетицій та концертної діяльності.

Експериментальні завдання включали ознайомлення студентів з навчальним репертуаром та принципами його підбору (у відповідності з вокальними можливостями контингенту, рівнем фахової підготовки, згідно загальних сучасних фахових вимог вокально-хорової майстерності навчального хору). Репертуар повинен складатися з хорових мініатюр й творів крупної форми різних стилів і жанрів з врахуванням особливостей національної та світової музичної культури.

З метою вивчення провідних чинників, що визначають ставлення до обраної професії, нами була застосована методика визначення факторів привабливості професії (Н. Кузьміна, А. Реан), а також модифікована методика визначення мотивів навчальної діяльності (К. Замфір, А. Реан). За даними проведеної експериментальної роботи нами було з'ясовано, що найвищий ранг в обох вибірках студентів мав чинник суспільної важливості професії. Чинником, що пов'язаний з мотивом творчості в майбутній фаховій діяльності не є значимим у контрольних групах, а в експериментальних – є найменш значимими з вищезазначених чинників. Результати експериментальної роботи свідчать про те, що в контрольній групі майже половина студентів має низький рівень професійної мотивації, провідним для них є неоптимальний мотиваційний комплекс.

Доцільно зазначити, що під необхідним мотиваційним комплексом ми розуміємо сукупність чинників і процесів, які, відбиваючись у свідомості, спонукають і спрямовують особистість до оволодіння майбутньої професійної діяльності. У цьому процесі мотивація виступає як внутрішній рушійний чинник розвитку професіоналізму особистості, адже тільки високий рівень її формування, забезпечує ефективний розвиток професійної майстерності майбутніх учителів музики. При цьому, під мотивами професійної діяльності розуміється усвідомлення студентами їх актуальних потреб (отримання вищої освіти, саморозвиток, самопізнання, фаховий розвиток, підвищення соціального статусу тощо), навчальних завдань, що задовольняються за допомогою спонукання до виконання майбутньої фахової діяльності, А. Маркова зазначала, що “мотивація особистості зумовлена її спрямованістю, котра містить ціннісні орієнтації, мотиви, мету, зміст, ідеали” [4, 86].

З'ясовуючи рівень мотивації навчально-

## ОРІЄНТАЦІЙНО-СПОНУКАЛЬНИЙ НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

практичної діяльності майбутніх вчителів музики, ми встановлюємо сукупність спонукальних факторів, які визначають активність особистості в сфері музично-педагогічної діяльності: мотиви, потреби, стимули та ситуативні чинники, які спонукають студентів до освоєння музичного мистецтва. Рівень мотивації студентів інститутів мистецтв та музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів проявляється, перш за все, в їх ставленні до майбутньої музично-педагогічної діяльності; у зацікавленості виконавською діяльністю; в активності у досягненні результатів.

На індивідуальних заняттях з хорового диригування, як однієї з основних форм навчальної роботи, проводились роз'яснювальні бесіди про місце і значення хорового класу у професійному забезпеченні диригентсько-хорової підготовки вчителя музики як керівника шкільного хорового колективу. У змісті дослідно-експериментальних завдань у класі хорового диригування були використані: перевірка виконання самостійно підготовлених анотацій хорових творів, що вивчаються, з детальним вокально-хоровим аналізом та виконавським планом; аналіз різноманітних прийомів та навичок хорового співу; рекомендації щодо самостійного розучування нових хорових творів, вивчення праць видатних хорових диригентів; підбір технічних вправ для подолання недоліків пластичного інтонування; знаходження доцільних вокально-хорових вправ для виконання кожного навчального завдання тощо. Ефективність цієї роботи суттєво зростала за умов застосування діалогічних методів навчання, обміну думок, створення можливості для студентів висловлювати власні судження та приймати спільні рішення та загальної гуманістичної спрямованості процесу формування професійної майстерності майбутніх учителів музики. Забезпечення гуманістичної спрямованості повноцінно виявляється лише в тому випадку, якщо поряд із наявністю відповідного світогляду й стилю спілкування зі студентами педагог буде мати конкретні прийоми навчання, що розкривають щирі турботи викладача про успіхи учнів у навчанні. Якщо виходити з аналізу принципів навчання, то стає очевидним, що деякі з них безпосередньо слугують меті гуманістичного характеру. До таких принципів можна віднести: принцип індивідуального підходу в навчанні, принцип доступності, принцип позитивного емоційного фону навчання тощо [2, 154].

Сформованість показників орієнтаційно-спонукального критерію професійної майстерності

майбутніх учителів музики перевірялась нами за допомогою серії завдань, які здійснювали актуалізацію і стимуляцію показників мотиваційного компоненту: розвиток особистісної спрямованості в осмисленні змісту мистецьких творів; формування психологічної установки на усвідомлення важливості досягнення кінцевого результату; активізація мотиваційної цілеспрямованості до роботи з дитячими творчими колективами.

Ефективне використання педагогічного моніторингу на цьому етапі дозволило нам отримати на високому якісному рівні об'єктивну оцінку сформованості мотиваційного компоненту у майбутніх фахівців та визначити потенційні можливості й прогнозувати потреби та мотиви їх подальшого розвитку. Адже моніторингова технологія максимально виключає суб'єктивні оцінки обліку всіх результатів, як позитивних, так і негативних, створює рівні умови для перевірки отриманих експериментальних результатів. Моніторингова технологія вивчення мотивів навчальної діяльності (за модифікацією А. Реана, В. Якуніна) дозволила, у цілому, виділити три основні домінуючі групи мотивів студентів: переважаючу термінальну цінність у житті даного студента; найбільш значущу життєву сферу реципієнта; ступінь переважаючих термінальних цінностей життєвої сфери майбутнього фахівця, які реалізовані найбільшою мірою [2, 213].

У серії завдань орієнтаційно-спонукального напрямку використовувались спеціально розроблені бесіди та співбесіди, в яких обговорювались нагальні питання дитячого хорового мистецтва, підкреслювалась провідна роль учителя-пропагандиста кращих зразків національної і сучасної світової хорової музики, ознайомлення з цікавими формами дитячої творчості. Також активно використовувались завдання з складання планів проведення і підготовки переліку контрольних питань для інтерактивних дискусій за темами: "Значення комплексу музично-теоретичних дисциплін на готовність студентів до роботи з хором"; "Вплив пластичного інтонування на процес створення художньо-музичного образу хорового твору"; "Пісенне мистецтво як показник духовності українського народу" тощо. Ці завдання вимагали від студентів пошуку певної тематично обумовленої інформації, активізації психічних процесів мислення, аналізу, синтезу, узагальнення, включення роботи механізмів пам'яті, уваги, фантазії та уяви, тощо.

Наступна серія завдань включала спеціально розроблені міні-лекції просвітницького характеру,

які були тематично об'єднаними (“Музична Шевченкіана”, “Іван Франко і музика”, “Музичність поезії Лесі Українки”, “Композиторська та диригентська постать Миколи Колесси”) тощо. Ці завдання не тільки розширювали знанневий тезаурус студентів та готували їх до активного навчального спілкування, а й стимулювало інтерес до національного музичного мистецтва. Виконання цієї серії завдань сприяло виникненню мотиву і пошуку певної інформації у додаткових джерелах, що сприяло активізації пізнавальної активності студентів, допомагало формувати їх психологічну установку на особистісно-ціннісну мотиваційну спрямованість.

**Висновки.** У висновках доцільно зазначити, що проблема активізації мотиваційної сфери є особливо актуальною у музичній педагогіці, адже її значення у професійному музичному навчанні визначається тим, що формування творчого підходу до самостійної діяльності музиканта стає визначальним для акмеологічного зростання його особистості. Схильність до мотиваційної діяльності пробуджується у зв'язку з такими індивідуальними здібностями, завдяки яким особистість може повніше та глибше віддзеркалити специфічний зміст діяльності. У зв'язку з цим схильність, що виникла є потребою

3 метою ефективної організації самостійної пізнавальної діяльності студентів у запропонованій системі проблемно-модульного навчання нами були розроблені й впроваджені анотації до хороших творів з розгорнутим виконавським аналізом, що й дозволило визначити основні тенденції самостійних пошуків майбутніх учителів музики у вирішенні індивідуальних завдань формування фахової майстерності. Виконання цієї роботи вплинуло на розвиток системного мислення студентів, активізації їх творчої самоосвітньої діяльності та забезпечення контролю за їх навчальними досягненнями. Мотиваційна спрямованість студентів свідчить про усвідомлення ними специфічної складності майбутньої практичної діяльності, що виражено в особистісно-ціннісному осмисленні змісту хороших творів.

1. Зязюн И.А. Основы педагогического мастерства /И.А. Зязюн, И.Ф. Кривonos, Н.Н. Тарасевич [под ред. И.А. Зязюна]. – М.: Просвещение, 1989. – 303 с.
2. Козир А.В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: [монографія] /А.В. Козир. – К: НПУ імені М. Драгоманова, 2008. – 378 с.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения /Н.В. Кузьмина. – М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.
4. Маркова А.К. Психология труда учителя /Аэлита Капитоновна Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 312 с.
5. Психологические тесты в 2-х т. /под ред. А.А. Карелина. – М.: ВЛАДОС, 2003. – Т.1. – 312 с.
6. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю /Василий Александрович Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1984. – 254 с.
7. Яконюк В.Л. Музыкант. Потребность. Деятельность. /В.Л. Яконюк. – Минск, 1993. – С. 19 – 55.